

2. Мішин О. Як Росія перехоплює вирішення конфлікту в Сирії [Електронний ресурс] / Олександр Мішин. – 30 листопада 2017. – Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/myr-u-syrii-chy-stav-vin-blyzhchym-pislia-samitu-v-sochi>
3. Аллмелінг А., Каневський Д. Туреччина – Сирія: від панібратства до відкритого протистояння [Електронний ресурс] / Анне Аллмелінг, Дмитро Каневський. – 08.10.2012. – Режим доступу: <http://p.dw.com/p/16MJC>
4. Коваль І., Мехед Н. Сирія: надія на мир після шести років війни [Електронний ресурс] / Ілля Коваль, Наталія Мехед. – 28 листопада 2017. – Режим доступу: <http://www.dw.com/overlay/media/uk/.../41557717/42254961>
5. Війна Туреччини проти курдів у Сирії. Головне [Електронний ресурс] // Кореспондент. – 22 січня 2018. – Режим доступу: <https://ua.korrespondent.net/world/3931746-viina-turechchyny-proty-kurdiv-u-syrii-holovne>
6. Голубов О. Росія прагне участі курдів у мирних переговорах щодо Сирії в Сочі [Електронний ресурс] / Олександр Голубов. – 22 січня 2018. – Режим доступу: <http://p.dw.com/p/2rIRd>
7. Пушкарук Н. «Війна в Сирії не закінчується...» Про «закляту» дружбу Туреччини з Росією і український інтерес [Електронний ресурс] / Наталія Пушкарук // День. – 22 січня 2018. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planety/viyna-v-syriyi-ne-zakinchuyetsya>

ПРОБЛЕМА КІРКУКУ В ПРОЦЕСАХ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ІРАКСЬКОГО КУРДИСТАНУ

Ямпольська Лариса Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Становлення Іраку як держави і розвиток іракського суспільства в новітній період історії проходили під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, до яких належать природно-географічне середовище, історичний і соціально-економічний розвиток територій, які утворюють сучасну державу, а також саме іракське суспільство, що має складну гетерогенну структуру. Воно формувалося після політичної консолідації країни під британським мандатом у 1920–1932 рр., коли вперше була створена чітка адміністративна система управління, що розділила країну на провінції, на чолі яких стояли губернатори, а провінції – на більш дрібні одиниці – округи) з абсолютно різномірних етнічних, релігійних, племінних і локальних спільнот, з яких Ірак був створений після розпаду Османської імперії.

Завдання нашої доповіді – проаналізувати проблему мухафази¹ Кіркуку² в процесах державотворення Іракського Курдистану в новітній період історії Іраку.

¹ **Мухафаза** (араб. مَظَاهِر muhāfazā) – адміністративно-територіальна одиниця арабських держав – Бахрейну, Єгипту, Йорданії, Іраку, Ємену, Кувейту, Лівану та Сирії, а також (поряд із регіонами) Оману. У всіх названих країнах мухафаза відноситься до першого рівня адміністративного поділу.

² **Кіркук** (араб. كركوك, курд. Kerkûk) – мухафаза на півночі Іраку. З 1976 р. до середини 2006 р.

Після Першої світової війни саме Іракський (Південний) Курдистан³, центр курдського етногенезу, став вогнищем курдизму [8, с. 154]. Всупереч Севрському договору 1920 р., що декларував незалежність Курдистану, Велика Британія, котра вже отримала від Ліги Націй мандат на управління Іраком і розраховувала на те, що процес видобутку мосульської нафти буде оптимальним у васальному Іракському королівстві, заздалегідь виключала з курдської держави найбільш важливі в економічному відношенні курдофонні райони, які входили до Мосульського вілайету, – Сулейманію, Ербіль, Кіркук, Дохук, Захо, що мали увійти в підмандатний Ірак [7, с. 173].

Одним із найважливіших питань періоду незалежного розвитку Іраку (1921–1958 рр. – монархія, з 1958 р. – республіка) залишалося питання про взаємини окремих провінцій країни з центральними органами влади, при цьому проблема автономії Курдського району та реалізація прав курдського населення завжди займали ключове місце. Це було пов'язане, перш за все, з тим значенням, яке провінція мала для нафтової промисловості Іраку: із загального обсягу розвіданих запасів Іраку (143 млрд. барелів) Курдистан має близько 45 млрд. [5, с. 28].

Республіканська Конституція 1958 р. уперше зрівняла в правах курдів та арабів і задекларувала здійснення «національних сподівань курдського народу» в межах єдиної держави. Арабсько-курдська єдність розглядалася як наріжний камінь держави. Керівник курдського повстання в роки Другої світової війни Мустафа Барзані вказував, що «тимчасова конституція, яка гарантує рівні права арабам і курдам, відкриває широкі перспективи для згуртування народів Іраку, передбачає необхідні умови для створення демократичного суспільства...» [2, с. 74]. В адміністративні органи Мосулу, Кіркуку, Ербіля і Сулейманії увійшли представники

називалася Таамім. Територія – 10 282 км² з населенням 1 395 600 чол. на 2011 р. Округи мухафазі Кіркук: Хавіджа (151 267 чол.), Дакук (40 237 чол.), Кіркук (622 249 чол.), Махмур (34 254 чол.). Адміністративний центр – м. Кіркук, розташоване за 250 км на північ від Багдада. Район Кіркуку знаходиться між горами Загрос на північному сході, рікою Заб і річкою Тигр на заході, горами Хамрін на півдні і річкою Сірван на південному сході. Нафтове родовище Кіркук, яке відкрите в 1927 р. і розробляється з 1934 р., – одне з найбільших у світі. Кіркук – поліетнічна область: переважна більшість населення – курди, меншість – туркомани, араби. 6 червня 2017 р. Рада міністрів Республіки Ірак направила до парламенту країни запит на затвердження зміни назви провінції з Таамім на Кіркук. 25 вересня 2017 р. містах і селах мухафазі був проведений референдум про входження в Іракський Курдистан і незалежність останнього.

³ **Іракський Курдистан** (араб. كردستان), також Південний Курдистан (північно-курд. *Vaşûrê Kurdistanê*), офіційна назва – Курдський автономний район (КАР) – курдське державне утворення у складі Іраку. Американське вторгнення до Іраку в 1991 та 2003 рр. і подальші політичні зміни привели до ратифікації нової конституції Іраку в 2005 р., відповідно до якої КАР має статус широкої автономії. Іракський Курдистан поділений на чотири провінції – Дохук, Ербіль, Сулейманію і Халабджу (територія – бл. 40000 км², населення – 5,5 млн. чол.) Існують гострі розбіжності між іракським урядом і курдським регіоном щодо курдських територій – сусідніх провінцій Кіркук, Найнава і Діяла, які все ще офіційно не входять до складу Іракського Курдистану. Кіркук у червні 2014 р. був захоплений терористами Ісламської Держави, що прагнули створити окрему арабську ісламську державу на території Іраку та Сирії. Курдські пешмерга відвоювали Кіркук, що фактично перейшов під контроль Іракського Курдистану. В середині жовтня 2017 р. за результатами Іраксько-курдської війни Кіркук знову повернено під контроль Іраку.

курдського народу. Міністри-курди були і в складі центрального уряду, а курд Халед Накшбанді навіть очолив Державну раду, яка здійснювала функції колективного президента республіки.

На переговорах 1970 р. лідера Демократичної партії Курдистану (ДПК) М. Барзані з багдадською делегацією вперше були узгоджені принципи автономії Іракського Курдистану. «Програма 11 березня 1970 року» – декларація А.Х. аль-Бакра – свідчила про досягнення миру на основі визнання права курдів на автономію у складі Іракської Республіки [8, с. 156]: вперше в історії нарівні з арабами курди були проголошені основною національністю Іраку; їм надавалося право участі в законодавчих органах влади відповідно до відсоткового складу всього населення; віце-президентом ставав етнічний курд; 5 міністрів-курдів увійшли до центрального уряду [10].

11 березня 1974 р. рішенням Ради революційного командування (РРК) був прийнятий Закон № 33 «Про автономію Курдистану», який оголошував про створення Курдського автономного району (КАР) із центром у м. Ербіль. Автономія здійснювалася в межах Іракської Республіки і обмежувалася трьома провінціями: Ербіль, Дохук і Сулейманія. Кіркук та інші нафтові райони етногеографічного Південного Курдистану не були включені до КАР. Виступаючи з промовою про прийняття закону про створення Курдського автономного району, Саддам Хусейн відзначав, що «Кіркук – це губернаторство з низкою національностей», тому воно повинно мати «змішану адміністрацію і бути пов'язане зі столицею» [3, с. 208]. Цей закон був негативно сприйнятий ДПК і ПСК, оскільки на той час уже почалося насильницьке виселення курдських родин і заміна їх іракськими арабами (створення «арабського поясу» в прикордонній зоні з Туреччиною та Іраном) у районі Кіркуку, що давав 2/3 нафтовидобутку країни. Рефлексією на репресивну політику аль-Бакра була позиція М. Барзані: «Я не хочу, щоб курди прийшли до моєї могили і плюнули на неї, кажучи: «Навіщо ти продав Кіркук?»» [1, с. 354]. Збройне повстання курдів 1975 р., придушене Багдадом, дискредитувало ідею автономії, у середовищі курдів поширювалася зневіра у можливість здійснення національних прав мирними політичними засобами [8, с. 156].

З приходом до влади С. Хусейна (в 1974 р., коли він фактично замінив президента А.Х. аль-Бакра, а в 1979 р. – вже офіційно) починається відхід від генеральної ідеї розвитку Іраку в межах панарабського націоналізму до ідеї т. зв. «месопотамської та іракської ідентичності», що охоплювала всіх іракців, включаючи неарабів і немусульман. Правляча Партія арабського соціалістичного відродження (ПАСВ) юридично оформила таку політичну систему суспільства, яка сприяла встановленню міцної та ефективної вертикалі державної влади і створення єдиного партійно-державного механізму, що функціонував до 2003 р., ядром якого став суннітський етнос і його тікрітський клан [9]. Кіркук був перетворений на баасистський плацдарм: тут розташовувалося північне бюро

ПАСВ, а самі райони Південного Курдистану стали найважливішим промислово-економічним центром країни (у Мосулі та Кіркуку сконцентрувався іракський ВПК). Під час Ірансько-іракської війни 1980–1988 рр., з огляду на значення нафти для іракської воєнної економіки, що зробила Кіркук однією з головних мішеней Ірану, курдські збройні сили отримували від нього допомогу в обмін на співпрацю з іранськими військами у військових операціях у Кіркуку. Надалі ця допомога стала приводом для каральних операцій Багдада проти курдів (операція «Анфаль» 1988–1989 рр.).

Проте курди не демонстрували свого прагнення відокремитися від Іраку. Важливо відзначити, що питання про відділення не виникло навіть тоді, коли Багдад був ослаблений і не міг надати рішучого опору, зокрема після встановлення в 1991 р. рішенням РБ ООН «Зони безпеки» (з якої були повністю виведені іракські війська) на північ від 36-ї паралелі. Під контроль Фронту Іракського Курдистану перейшли значна частина провінцій Сулейманія та Ербіль, а під контролем центрального уряду залишалися провінції Найнава, Кіркук і Ханекін. Через децентралізацію курдизму в Іракському Курдистані і протистояння двох основних політичних сил – Демократичної партії Курдистану (ДПК) на чолі з Масудом Барзані та Патріотичним союзом Курдистану (ПСК), створеним Джалялем Талабані, разом із підконтрольними їм пешмерга⁴, в Іракському Курдистані до 2002 р. фактично існували два уряди, і лише наприкінці 2002 р. вдалося сформувати єдиний уряд [5, с. 31].

Військова операція США з повалення режиму С. Хусейна в 2003 р. внесла у курдський національний рух нові акценти. У квітні 2003 р. курдські ополченці увійшли в Кіркук, після чого курдські лідери заявили про свої претензії на цю територію. 18 травня 2003 р. курдський парламент в Ербілі прийняв закон про скасування арабізації в Курдистані. Сам Кіркук лідери курдського руху пропонували включити до складу Іракського Курдистану на тій підставі, що більшість його населення складають курди, і раніше цей район входив до курдської автономії.

Новий етап політичного розвитку Іраку розпочався 15 жовтня 2005 р. із закріпленням правових основ державного ладу новою постійною конституцією, схваленою на загальному референдумі. Основною характерною рисою цієї конституції стало проголошення Іраку федеративною державою і надання широких повноважень регіонам.

⁴ **Пешмерга** – (курд. Pêşmerge: pêş – «перед», merg – «смерть», e – «є»: «ті, хто дивиться смерті в обличчя») – курдські воєнізовані формування (Збройні сили) в Іракському Курдистані. З'явилися з появою курдського національного руху з 1890-х рр. Назва виникла в середині ХХ ст. як курдський еквівалент ірансько-арабському поняттю «федаї», яким називали воїнів, що присвятили себе боротьбі за високу ідею. Термін «пешмерга» ввів курдський письменник, поет і політичний діяч Ібрагім Ахмед. Під час Вересневого повстання в 1961–1975 рр. загони пешмерга, чисельністю бл. 15 тис. чол., перетворилися на регулярні армійські формування. Воювали на стороні ВС США та коаліції на північному фронті під час війни 2003 р. в Іраку. Зараз пешмерга розгорнуті в Багдаді та Аль-Анбар для антитерористичних операцій проти Ісламської Держави.

Ст. 140 Конституції 2005 р. могла стати основою для вирішення проблеми Кіркуку, оскільки передбачала повернення до адміністративних кордонів до 1976 р. (що передбачало повернення провінцій чотирьох курдських районів і від'єднання двох арабських); добровільне повернення арабських родин на місця колишнього проживання; повернення депортованих курдів; проведення перепису населення та проведення референдуму з питання про приєднання Кіркуку до Курдистану [4, с. 107].

Однак початок процесу створення реальної курдської автономії ще не означав вирішення курдської проблеми. Основним питанням у відносинах федеральної влади Іраку та регіонального уряду Курдистану в ході війни 2013–2018 рр. з Ісламською Державою залишаються спірні території: Кіркук, Найнава, Діяла. Багдад твердо виступає проти розширення кордонів Іракського Курдистану за межі провінцій Ербіль, Сулейманія і Дохук. Район Кіркуку став осередком збройних зіткнень між арабськими і курдськими угрупованнями, які продовжують боротьбу за контроль над ним.

25 вересня 2017 р. у мухафазі Кіркук був проведений референдум про її входження до Іракського Курдистану та незалежність останнього, на якому понад 90% жителів висловилися на користь незалежності [6]. Проте в Багдаді результати референдуму не були серйозно сприйняті, і через два тижні іракські урядові війська почали військову операцію проти загонів пешмерга, взявши під контроль нафтові поля в околицях Кіркуку. У результаті «битви за Кіркук»⁵ мухафаза була повернена під контроль Іраку.

Таким чином, загальна загроза Іраку з боку Ісламської Держави стає фактором зближення різних політичних інтересів і сил заради стабілізації ситуації і майбутнього розвитку. Тому, незважаючи на прагнення іракських курдів добитися якомога ширших прав і свобод аж до здобуття повної державної незалежності, форсування відділення курдських територій від Іраку і вирішення проблеми Кіркуку найближчим часом малоймовірно, оскільки призведе не лише до остаточного розпаду Іраку, але й може спровокувати ще один регіональний збройний конфлікт.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Барзани М. Мустафа Барзани и курдское освободительное движение (1931–1961 гг.) / Масуд Барзани: [пер. с курдск. А.Ш. Хаурами]. – СПб.: Наука, 2005. – 373 с.
2. Данциг Б.М. Ирак в прошлом и настоящем / Б.М. Данциг. – М.: Изд-во вост. лит-ры, 1960. – 253 с.
3. Мосаки Н.З. Курдистан: ресурсы и политика / Н.З. Мосаки: в 2-х ч. – Ч. 1. – М.: ИВ РАН, ИБВ, 2005. – 352 с.
4. Сапронова М.А. Иракская конституция в прошлом и настоящем (Из истории конституционного развития Ирака) / М.А. Сапронова. – М.: Институт Ближнего

⁵ **Битва за Кіркук** (громадянська війна в Іраку, Іраксько-курдська війна 15–18 жовтня 2017 р.) – наступ збройних сил Іраку і сил народної мобілізації з метою повернення м. Кіркук разом із однойменною провінцією країни під контроль уряду Іраку. Її причиною став референдум про незалежність Іракського Курдистану 25 вересня 2017 р.

- Востока, 2006. – 196 с.
5. Сапронова М.А. Проблема Киркука в отношениях федеральных властей Ирака и Иракского Курдистана / М.А. Сапронова // Курдский фактор в региональной геополитике: Материалы «круглого стола» в ИМЭМО РАН, 11.03.2015 г. / Под ред. А.Г. Арбатова. – М.: ИМЭМО РАН, 2015. – С. 28-38.
 6. Смотряев М. Иракский Курдистан: независимость без нефти? [Электронный ресурс] / М. Смотряев. – Режим доступа: <http://www.bbc.com/russian/features-41824000>
 7. Степанова Н.В. Проблема курдов в Ираке / Н.В. Степанова // Этнос и конфессии на Востоке: конфликты и взаимодействие / Под ред. А.В. Торкунова; сост. В.Я. Белокреницкий, М.А. Сапронова. – М.: МГИМО МИД РФ, 2005. – С. 168-220.
 8. Ямпольська Л.М. Курдський національний рух і військово-політична діяльність Мустафи Барзані (1903–1979) / Л.М. Ямпольська // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2017. – Вип. 122 (7). – С. 153-158.
 9. Mahir A. Aziz. The Kurds of Iraq: Ethnonationalism and National Identity in Iraqi Kurdistan [Electronic resource] / Aziz A. Mahir. – Mode of access: http://www.peace.ax/images/Silke_Jungbluth_Working_Paper_Kurdistan_FINAL.pdf
 10. Mohammad V.A. Ahmed. Iraqi Kurds and Nation-Building [Electronic resource] / Ahmed V.A. Mohammad. – Mode of access: http://csis.org/files/publication/140105_Iraq_Book_AHC.pdf

ЕКОЛОГІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ ЯПОНІЄЮ ТА УКРАЇНОЮ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Денисенко Ігор Володимирович, аспірант кафедри всесвітньої історії

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник: к.і.н., доц. Л.М. Ямпольська

На протязі всього періоду існування і розвитку японсько-українських двосторонніх відносин японська сторона реалізувала значну кількість екологічних проектів у нашій державі. У зв'язку з цим варто дослідити напрямки цих проектів, мету фінансування та важливість їх реалізації для Японії, що й зумовлює актуальність даної теми.

Стаття присвячена дослідженню двосторонніх контактів між Японією та Україною в галузі екологічного співробітництва, що реалізовувалися в Україні на початку ХХІ ст. Варто зазначити, що дана проблематика вченими майже не розглядалася, а лежала у площині інтересів засобів масової інформації та публіцистів.

Що стосується історіографії, то варто відзначити роботу А.І. Бондар «Все о Японии» [1], що надає вичерпну аналітичну довідку щодо різних аспектів японсько-українського співробітництва. Серед джерел найбільшої уваги заслуговують матеріали Міжгалузевого державного архіву Міністерства закордонних справ України, що містять значну кількість інформації про співробітництво у гуманітарній галузі [2-3] та електронний урядовий портал Кабінету Міністрів України [4-8].

Екологічне співробітництво між Японією та Україною почалося ще до набуття нашою державою незалежності, зокрема у зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС. У 90-х роках ХХ ст. дана проблематика